
Stipan TROGRIĆ

NACIONALNO-
-PREPORODNI
RAD BISKUPA JURJA
DOBRILE I FRA
DIDAKA BUNTIĆA
– SLIČNOSTI I
RAZLIKE

Dobrilina Istra i fra Didakova Hercegovina – političke, nacionalne, društvene i vjerske prilike

---

Dobrilina Istra, preciznije Istarsko okružje sa sjedištem u Pazinu, a od 1860. Markgrofovija Istra sa sjedištem u Poreču, obuhvaćala je teritorij nekadašnje mletačke i austrijske Istre te kvarnerske otoke. Bila je dio pokrajine Austrijsko primorje (Kuestland, Littorale Austriaco) kao šire upravno-teritorijalne jedinice, u sastav koje je uz Istru ulazila Gorica (nekadašnje grofovije Gorica i Gradiška) i grad Trst (središte Pokrajine) s okolicom. Namjesništvo u Trstu, kao organ vlade u Beču, odnosno njezinog Ministarstva unutrašnjih poslova, predstavljalo je najvišu upravnu vlast u Austrijskom primorju.¹ Na temelju carskog patenta od 28. veljače 1861. Markgrofovija Istra dobiva Zemaljski sabor. Kao pokrajinsko zastupničko tijelo Sabor je imao određene zakonodavne ovlasti vezane uz poljoprivredu, šumarstvo, stočarstvo, građevine i dobrotvorne ustanove, ako su se financirale iz pokrajinskih sredstava.²

Izborni sustav u austrijskom dijelu Monarhije zadržao je mnoga obilježja feudalno-staleških podjela društva. Izorno tijelo bilo je podijeljeno na četiri izborne kurije: veleposjednikâ, gradovâ, trgovačko-obrtničke komore i seoskih ili vanjskih općina. Pokrajinskim pravilnikom i Izbornim pravilnikom za pokrajinske sabore u Primorju predviđeno je da Istarski sabor ima 30 zastupnika (27 biranih i tri virilna člana). Istarski biskupi: tršćansko-koparski, porečko-pulski i krčki bili su članovi Istarskog sabora po funkciji “iure proprio”, tzv. virilni članovi.³

Istra je kao i BiH multinacionalna sredina. Unatoč popisnim nejasnoćama izazvanim uporabnim jezikom (*Umgangssprache*) kao kriterijem određivanja nacionalne

---

1 Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825.-1860.*, Pazin-Rijeka 1984., str. 7-16.

2 Ivan Beuc, *Istarske studije*, Zagreb 1975., str. 48.

3 Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga prva* (1797-1882), 2. izdanje, Pazin 1991., str. 255-256.

pripadnosti Hrvati i Slovenci sačinjavali su otprilike 2/3 istarske populacije, a 1/3 bili su Talijani. Prema statistici iz 1869. godine u austrijskoj pokrajini Istri, prostoru od 4.954 km², živjelo je 263.191 stanovnika. Nacionalna struktura bila je sljedeća: 148.500 Hrvata (56,4%), 30.000 Slovenaca (11,4%) i 83.190 Talijana (31,6%). Ovome treba dodati i oko 1500 Ćića (stanovnici rumunjskog podrijetla) i crnogorsko-pravoslavnu enklavu, od nekoliko stotina duša u Peroju kod Pule.⁴

Fra Didakov javni, nacionalno-preporodni rad odvijao se u drugim vremenima i drugom društveno-političkom kontekstu. To je vrijeme kad BiH više nije daleki vilajet oronulog osmanskog imperija, opravdano nazivanog “bolesnik na Bosporu”. Ipak, posljedice četiriju stoljeća osmanske dominacije, u narodnoj predaji sačuvane i u pismenoj ostavštini opisane kao “doba zuluma”, osjećat će se dugo vremena. Dolazak Austro-Ugarske u BiH – kojoj je međunarodna zajednica na Berlinskom kongresu 1878. dala mandat da uspostavi svoju upravu sa zadaćom da provede reforme u upravi, sudstvu, vojnoj organizaciji – tri nacionalne i vjerske zajednice dočekale su različitog raspoloženja i očekivanja. Hrvati-katolici smatrali su da dolazak katoličke Austrije otvara perspektivu ostvarenja njihovog političkog programa, tj. sjedinjenje BiH, kao povijesne hrvatske zemlje, s maticom Hrvatskom. Muslimansko stanovništvo, predvođeno begovima kao nacionalno-političkom elitom, pružilo je otpor dolasku Austrije, za njih okupatoru i simbolu novog, drukčijeg svijeta, protivnog političkim i svjetonazorskim vrednotama promicanim u doba osmanske vladavine. Osim toga dolazak jedne zapadne sile, sa svim posljedicama zapadnog dinamizma, u statični i samodostatni svijet na rubu propadajuće Imperije, izazvao je, u prvom redu kod muslimanskog stanovništva, i psihološki šok. Pravoslavni su pak Srbi, pod utjecajem velikosrpske politike iz Kneževine Srbije, koja se ni u vrijeme proaustrijski orijentiranih Obrenovića nije odrekla BiH kao srpske zemlje, dolazak Austrije doživjeli kao izravan napad na njihove političke interese.⁵

Prema statističkim podacima 1879. godine u BiH je živjelo 1.158.164 stanovnika, od toga je katolika bilo 209.391 (18.08%), pravoslavnih 496.485 (42.88%), a muslimana 448.613 (38.73%). Godine 1910. broj stanovnika se popeo na 1.898.044, od čega je katolika bilo 434.061 (22.8%), pravoslavnih 825.918 (43.49%), a muslimana

4 *Nаша sloga*, 1. svibnja 1879. i 1. siječnja 1882.

5 Tomo Vukšić, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavnih u Bosni i Hercegovini (1878.-1914.)*, Mostar 1984., str. 64.

612.137 (32.25%). Iz iznesenih podataka evidentno je kako je u navedenom razdoblju apsolutni i relativni broj i katolika i pravoslavnih rastao, a postotak muslimana se smanjivao, premda je i njihov apsolutni broj rastao.⁶ S obzirom na to da su Hrvati bili manjinsko stanovništvo i njihova je politika imala obilježja manjinskog kompleksa, na realizaciju svojih planova mogla je računati samo uz potporu hrvatske većine iz Hrvatske ili u koaliciji s muslimanskim, odnosno srpskim nacionalnim vodstvom u BiH. Do suradnje s političkim strujama u Hrvatskoj ipak nije došlo zato što su dualistički krugovi nastojali BiH očuvati i od utjecaja iz Srbije, ali jednako i od onih iz Hrvatske.⁷

Slično kao i istarsko hrvatsko društvo, i ono u BiH nije imalo razvijene društvene strukture. Građanski sloj ne postoji, svjetovne inteligencije isto tako nema. Jedini obrazovani sloj (inteligenciju) čine franjevci, svjetovnog klera, naime, do uspostave redovne hijerarhije također nije bilo. Osim seljačkog sloja i franjevačke inteligencije, drugih društvenih slojeva, na početku austrijske uprave, među bosansko-hercegovačkim Hrvatima gotovo da i nije bilo.⁸

Uspostava redovite crkvene uprave u BiH, odnosno na području dvaju apostolskih vikarijata, Bosanskom i Hercegovačkom, nakon određenih krznanja godine 1879., kad su kardinali iz Kongregacije “De Propaganda fidei” i Kongregacije za izvanredne crkvene poslove glasovali za odgodu donošenja odluke o uspostavi redovne crkvene uprave, ipak je provedena bulom Lava XIII. – “Ex hanc augusta” od 5. lipnja 1881. god. Obnovljena redovita crkvena uprava sastavljena je od nadbiskupije Sarajevo s metropolitanskim pravom i sufraganskih biskupija Mostar i Banja Luka. Za prvog nadbiskupa Sarajevske metropolije imenovan je Josip Stadler, profesor na Teološkom fakultetu u Zagrebu, dok je prvi biskup nove biskupije Mostar-Duvno postao fra Paškal Buconjić. Godine 1890. Trebinjska biskupija izuzeta je ispod vlasti dubrovačkog biskupa i trajno povjerena mostarskom biskupu. Apostolskim administratorom Banje Luke najprije je imenovan sarajevski nadbiskup Stadler. Na nagovor ministra Kallaya fratri su prihvatili prijedlog da se u Banjolučkoj biskupiji umjesto prvotnih osam naknadno odreknu još osam župa u korist svjetovnog klera, a da će zauzvrat apostolski administrator biti franjevac. Kallay je ovog puta održao obećanje – 1884.

6 *Isto*, str. 67.

7 Jaroslav Šidak i dr., *Povijest hrvatskog naroda 1860 – 1914*, Zagreb 1968., str. 193.

8 *Isto*.

godine apostolskim administratorom imenovan je fra Marijan Marković.⁹

Kad je fra Didak kao profesor došao u širokobriješku gimnaziju 1896. godine, razočaranje u austrijsku vlast bilo je kod hrvatskog puka i političara više nego očito – zbog njezine zaokupljenosti time kako uspostaviti mir u BiH i osigurati svoje državne interese a zanemarivanja stvarnih potreba hrvatskog katoličkog pučanstva. To razočaranje je bilo tim veće što je austro-ugarski upravitelj BiH, Benjamin Kallay (1882.-1903.), pokušao promovirati bošnjačku naciju s osloncem na muslimansko plemstvo.¹⁰ U praksi je to značilo promoviranje pro-bošnjački orijentiranih publikacija i udruga, a zabranu hrvatskih i srpskih. Odlaskom Kallaya s mjesta upravitelja 1903. godine zamire i projekt umjetne bošnjačke nacije. Najočigledniji dokaz toga bilo je formiranje nacionalnih stranaka. Godine 1906. osnovana je “Muslimanska narodna organizacija” (MNZ) – prva politička stranka bosanskih Muslimana, a godine 1907. javljaju se i prve hrvatske i srpske političke organizacije – “Hrvatska narodna zajednica” (HNZ), odnosno “Srpska narodna organizacija” (SNO).¹¹

Pobjeda mladoturske revolucije 1908. godine izazvala je strah u austro-ugarskim političkim i vojnim krugovima da bi mladoturci mogli zatražiti i stvarni povrat BiH u sastav Osmanskog Carstva, dijelom kojeg je, formalno-pravno, ostala i nakon austro-ugarske okupacije 1878. godine. Kako bi preduhitрила takav scenarij, Austro-Ugarska je 1908. izvršila aneksiju BiH i na taj način je inkorporirala u svoj državni ustroj, što je dovelo do aneksijske krize u kojoj su Srbija i Crna Gora prijetile ratom, tvrdeći da je BiH nacionalna srpska država. Do rata ipak nije došlo jer je Rusija, kao saveznica Srbije i Crne Gore, primirila svoje saveznice tvrdnjom da još nije spremna na rat. No time se srpska politika nije odrekla aspiracija prema Bosni i Hercegovini kao “srpskoj zemlji”. U Beogradu se stvara teroristička organizacija “Ujedinjenje ili smrt”. Sam naziv organizacije jasno upućuje na njezin cilj – ujedinjenje svih srpskih zemalja u koje, po shvaćanju tadašnje srpske politike, spada i BiH, pa i pod cijenu smrti. Na istom planu, u samoj BiH, uz veliku finansijsku pomoć iz Kraljevine Srbije, radi i tajna teroristička organizacija “Mlada Bosna”. Član ove organizacije, Gavrilo Princip, u lipnju 1914. iz-

9 Vukšić, *nav. dj.*, str. 87-93.

10 Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb 1995., str. 295-296.

11 Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrbbosanskog nadbiskupa Stadlera*, Zagreb 2001., str. 177; Ante Malbaša, *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska*, Sarajevo 1933., str. 52.

vršio je atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, što je bio povod izbijanju Prvog svjetskog rata. Porazena Austro-Ugarska kao država se raspala, a na ruševinama nekoć moćne Monarhije nastale su nove države. Jedna od njih bila je i Država SHS, koja je obuhvaćala južnoslavenske zemlje, nekoć u sastavu Austro-Ugarske. Delegacija Narodnog vijeća, kao jedinog legitimnog predstavnika Države SHS, odlazi u Beograd i 1. prosinca 1918. predaje Adresu o ujedinjenju regentu Aleksandru, u kojoj izražava želju da se Država SHS sjedini s Kraljevinom Srbijom, kojoj su se već ranije priključile Crna Gora i Vojvodina. Regent Aleksandar prihvaća Adresu i istog 1. prosinca 1918., u ime svog oca, kralja Petra Karadorđevića, proglašava "jedinствeno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca".¹²

Djetinjstvo, mladost, odrastanje i školovanje

I Dobrila i Didak rođeni su u malim, zabitim i, po mnogim pokazateljima, zaostalim ruralnim sredinama. Ježenj (župa Tinjan), Paoča (župa Gradnići) male su sredine, čak i unutar istarskog, odnosno hercegovačkog mikrokozmosa. Parafrazirajući onu evanđeosku: Zar iz Nazareta može doći nešto dobrog?, mogli bismo kazati: zar iz Ježenja i Paoče može doći nešto velikog i poznatog? A ipak se to dogodilo.

Dobrila je prve korake prema svijetu pisane kulture učinio pod budnim okom mjesnog kapelana Ivana Radetića, dok je Didak to učinio uz pomoć seoskog učitelja Šimuna Buljana i svojih stričeva. Unatoč velikoj materijalnoj oskudici u kojoj su živjele obje obitelji, ni jedna ni druga nije zaboravila na školovanje svoje djece kao duhovnu vrijednost za koju je trebalo dosta odricanja. Dokaz je to da materijalna oskudica ne mora po sebi biti uzrok i duhovne oskudice. Uostalom, zar i pjesnik nije primijetio da je sputana misao šireg maha te da sputan korak za tri druga vrijedi? I Radetić i Buljan svojim su učenicima uz osnove pismenosti prenosili i kršćanski svjetonazor kao temelj cjelokupnog života i napretka. Ako ovome dodamo svagdanje molitve, posebno navečer, kad se obitelj okupljala oko ognjišta, odlazak na nedjeljnu misu, molitve za dobar urod, za pokojne, još uvijek nismo do kraja iscrpili duhovnu vertikalnu na kojoj su odrastala dvojica velikana.¹³

12 *Povijest Hrvata, treća knjiga, od 1918. do danas* (gl. ur. Ivo Perić), Zagreb 2007., str. 9.

13 O situaciji kod istarskih Hrvata prije uspostave parlamentarnog života 1861. godine Božo Milanović piše: "Dok nije bilo u Austriji ustavnog

Sastanci za obiteljskim stolom ili uz ognjište uvijek su bili zanimljivi. O čemu se sve prigodom tih sastanaka pričalo, možemo samo pretpostaviti. No, sigurno nije nedostajalo pripovjedaka u kojima su se isprepletali stvarna povijesna zbivanja s prepoznatljivom ulogom nekog iz uže ili šire obitelji, s najneobičnijim događajima iz svijeta vila, vilenjaka, vukodlaka ili raznih (ne)prirodnih, zastrašujućih i neobjašnjivih pojava. Na istarskim “samnjovima” se pjevalo na tanko i debelo, na hercegovačkim “dernecima” razlijevala se ganga. I jedna i druga pjesma je na jednostavan, a opet dubok način opisivala razne životne situacije, a zvuk sopila i pjev sopaca, odnosno gusala i guslača o podvizima junaka, boraca za pravdu, prizivao je vremena slavne i teške prošlosti. I u toj prošlosti tražilo se uporište za rad u sadašnjosti te inspiracija za buduće pothvate.

Nakon završetka normalke – opće pučke škole (četiri razreda u Tinjanu i dva kod franjevaca u Pazinu), Dobrila kao četrnaestogodišnjak odlazi u Karlovac. U gradu “na četiri rijeke” pohađa nižu gimnaziju u trajanju od šest godina. Ova etapa njegova života veoma je važna jer se u Karlovcu susreće s idejama ilirskog pokreta. Te ideje, praćene nacionalnim osvješćivanjem, rastu i evoluiraju u vrijeme studija filozofije i teologije u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Gorici, gdje boravi od 1834. do 1838. pripremajući se za svećenički poziv. Upravo u to vrijeme gorička bogoslovija postaje značajno središte obrazovanja, ali i nacionalnog osvješćivanja hrvatskih i slovenskih studenata.¹⁴ Za svećenika je zaređen 1837., studij teologije i filozofije završava iduće godine. Kao mladi svećenik kratko je vrijeme bio pomoćnik najprije u župi Mune, a potom u župi Hrušica. Godine 1839. tršćansko-koparski biskup Matej Ravnikar šalje ga na studij u Beč. Za vrijeme studija boravi u zavodu “Augustineum”, rasadištu biskupa za Habsburšku Monarhiju. Tu se susreće i prijateljuje s đakovačkim biskupom Josipom J. Strossmayerom, od kojeg će prihvatiti ideje o jedinstvu južnih Slavena.¹⁵

Godine 1882. Didak, kao jedanaestogodišnji dječak, počinje pohađati “slavjansku narodnu čitaonicu”, tako su se tada nazivale pučke škole, u Gradničima. Iako je imao

---

života, živjeli su istarski Hrvati mirno sami za se, po svojim običajima, obavljajući svoje poslove i okupljajući se jedino oko svojih ognjišta u kući i oko svećenika u crkvi. Pobune godine 1848. radi ustava nisu ih dotaknule.” Milanović, *Istra u 20. stoljeću, 1. knjiga, pod Austrijom i Italijom*, Pazin 1992., str. 9. Društveni život hercegovačkih seljaka nije se razlikovao od ovdje ukoliko prikazanog društvenog života istarskih seljaka.

14 Cvjetko Rubetić, *Vjekopis biskupa Dobrile*, Zagreb 1912., str. 8-9.

15 Petar Strčić, “Prijelomna vremena Istre”, u: *Juraj Dobrila 1812.-1882.: istarski preporoditelj*, ZR (gl. ur. Galeano Labinjan), Pazin 1986., str. 44.

ponudu da upiše časničku školu, roditelji su ga 1883. upisali u Franjevačko sjemenište u Širokom Brijegu. U svijesti hercegovačkog puka više je na cijeni bila "uniforma" asiškog siromaha nego uniforme ovozemaljskih vladara. Broj franjevačkih časnika i vojnih časnika koje je iznjedrio hercegovački krš ne može se, pretpostavljamo, usporediti. Stupanjem u franjevački novicijat u Humcu 1888. godine, sad već mladića od 17 godina, započeo je Didakov put nasljedovanja Franjine karizme i put prema oltaru. Prema tadašnjoj redovničkoj praksi mladić je prilikom stupanja u novicijat mijenjao svoje krsno ime i uzimao novo, redovničko. Franjo je uzeo ime Didak i pod tim redovničkim imenom, koje je na simboličan način izražavalo novu stvarnost, ušao u povijest.¹⁶

Vjerojatno kao nadarena đaka starješine su ga po završetku novicijata 1889. god. poslali na studij filozofije i teologije u Innsbruck, gdje će provesti idućih šest godina. Za fra Didakov duhovni i intelektualni razvoj vrijeme provedeno u ovom austrijskom gradu bilo je veoma značajno. Upoznao je mnoge studente iz drugih zemalja Monarhije, mogao je usporediti prilike u njihovim zemljama s onim kakve je ostavio u Hercegovini. Studij filozofije i teologije širio mu je vidike i učvršćivao uvjerenje da će kao svećenik-franjevac biti od najveće koristi onome puku iz kojeg je ponikao i koji je i u dalekom Innsbrucku nosio u srcu. Za svećenika je zaređen 1894., a slijedeće godine vraća se u svoju Hercegovinu. Od tada pa sve dok nije sklopio svoje pronicave i od rada umorne oči, 1922. godine, u životu Hercegovine i Hercegovaca prepoznatljivo je nešto što bismo mogli nazvati "fra Didakova brazda". O njezinoj dubini i inspirativnosti, potrebi istraživanja i promišljanja govore i susreti tako jednostavno i lijepo nazvani "fra Didakovi dani".

Kulturno-prosvjetna djelatnost

O sumornim prosvjetnim prilikama u Hercegovini u to doba dovoljno govori podatak da je u trenutku propasti turske vlasti u BiH bilo pismeno samo 5% stanovnika. Na području fratarskih župa u Hercegovini 1889. godine bilo je ukupno 14 osnovnih škola, pohađalo ih je 996 đaka katoličke vjere.¹⁷ Ni u Istri u Dobrilino vrijeme situacija nije bila ništa bolja: po hrvatskim selima broj pismenih

16 Igor Soldo, Fra Didak Buntić, http://hrvati.org/indeks.php?option=com_content&task=view&id.

17 Andrija Nikić, *Političko-pastoralno i prosvjetno-karitativno djelovanje hercegovačkih franjevaca od 1878. do 1918. godine*, Mostar 1986., str. 23-24.

ljudi mogao se, slikovito ali realno rečeno, pobrojati na prste jedne ruke. Zbog potreba i dječje radne snage u zemljoradnji ili u stočarstvu, u borbi za golo preživljavanje, mnogi roditelji nisu slali djecu na školovanje ni ondje gdje su postojale župske škole.

U borbu protiv nepismenosti fra Didak je krenuo hrabro i odlučno, navijestio je “pravi rat nepismenosti osnivanjem svojih škola”.¹⁸ Polazište mu je bilo – danas u didaktici prevladano načelo – da svatko može drugoga naučiti ono što sam zna te nastojanje da se sam narod zainteresira za svoju naobrazbu. Učitelje je birao iz sredine u kojoj je namjeravao otvoriti školu, vjerujući, s jedne strane, da oni kao domaći sinovi najbolje poznaju situaciju, a, s druge strane, da će svojom blizinom i bliskošću privući mnoge mještane u školu. Župnici, državni učitelji i učiteljice bili su mu prvi pomoćnici – oni su vodili tečajeve za buduće seoske učitelje. Ti učitelji dijelili su se u dvije kategorije: učitelji-djeca i učitelji-težaci. Prvu kategoriju činili su oni koji su završili pučku školu, zadaća im je bila da nauče čitati i pisati ukućane i susjede, dok su drugu kategoriju činili odrasli seljaci, oni su po završetku tečaja trebali poučavati u seoskim školama.¹⁹

Impresivni su statistički podaci. Samo u širokobriježkoj župi od šk. god. 1910./1911. do šk. god. 1914./15. tečaj su završila 82 učitelja-težaka i 182 učitelja-djeteta. U istom vremenskom razdoblju u istoj župi s uspjehom je završilo tečaj 4.795 osoba. O eksploziji interesa i uspjeha govori podatak da je prve godine taj broj iznosio samo 10-ak osoba, da bi 1914/15. narastao čak na 1740 osoba.²⁰

Zanimljiv detalj fra Didakova rada svakako je nastojanje da u svoj program opismenjivanja uključi i žensku djecu. Trebalo je boriti se protiv mentaliteta koji je smatrao da škola kvari mladež, posebno onu žensku.²¹ Osim toga, već je spomenuto kako je u uvjetima potrebe i dječjeg rada odlazak u školu smatran gubljenjem vremena. Za ilustraciju i mentaliteta i potrebe dječjeg privređivanja neka mi bude dopušteno svjedočanstvo mojih pokojnih roditelja. Otac mi je pričao kako se nakon Drugog svjetskog rata, u ozračju revolucionarnih parola o ravnopravnosti “drugarica”, u narodu govorilo da je opasno ako žena zna gdje je mjesni Narodni odbor. Ne da zna pisati, nego otići

18 Arhiv P(rovincije), Spisi Provincije, sv. 47, f. 40r. Prema: Andrija Nikić, “Prosvjetni rad fra Didaka Buntića”, u: *Fra Didak Buntić, Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece u Hercegovini* (gl. ur. Didak Ćorić), Zagreb-Mostar 1978., str. 67.

19 *Isto*, str. 71.

20 *Isto*, str. 71, 76.

21 *Isto*, str. 75.

do odbora, jer, u tom slučaju, može otići i nešto tražiti. A što ima žensko tražiti? A majka, koja je jedva znala pisati, za sve je okrivljivala svoju majku, koja ju je pustila u školu samo jedno polugodište. U drugom je morala odustati jer nije imao tko čuvati ovce.

I fratar ne bi bio fratar kada radi većeg dobra ne bi učinio neki, pa makar i namjerni, previd ili nepotpunu interpretaciju. Pozivajući se na dekret pape Pija X., “Ne temere”, iz 1907., u kojem se od zaručnika traži da se, prilikom vjenčanja, potpišu, a prešućujući onaj dio dekreta koji dopušta da se umjesto nepismenih zaručnika potpišu svjedoci, fra Didak je mladiće, a posebno djevojke i na taj način “tjerao” na pohađanje tečajeva. Sramota je, naime, bila ostati usidjelac, a još više usidjelica.

Dobrilin prosvjetni rad nije obilježen Didakovom izravnošću, neposrednošću i prodornošću. Na kraju, on nije ni egzaktno mjerljiv kao što je to Didakov. Sigurno je to uvjetovano i Dobrilinim biskupskim položajem.

Za pastoralnih pohoda, posebno dok je bio porečki i pulski biskup, zanimao se zna li netko čitati; ako bi dobio potvrđan odgovor, poklanjao mu je svoj molitvenik “Otče budi volja tvoja”. Uza stipendije za hrvatske đake i zalaganje za uvođenje hrvatskog jezika u škole, poticao je gradnju novih škola i popravke starih školskih zgrada. Nagovarao je, također, seljake da se samoorganiziraju i da grade škole. Kad je vidio da su prihvatili njegovu inicijativu, priskakao im je u pomoć izdvajanjem određenih financijskih sredstava za gradnju. Župnicima je često govorio da uče ljude čitati i pisati i da hrvatska prezimena pišu hrvatskom ortografijom.²²

Svjestan potrebe stvaranja hrvatske inteligencije u Istri i nemogućnosti siromašnog seljačkog svijeta da podnese troškove višegodišnjeg školovanja svoje djece, Dobrila je bio jedan od utemeljitelja “Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri”, osnovane u Kastvu 1874. godine radi pružanja pomoći siromašnim istarskim đacima. I sam je od osobnih prihoda dodijelio desetine đачkih stipendija. Pri tome nije bio “klerikalno” uskogrudan. Stipendije je davao i onima koji se nisu opredijelili za svećenički poziv, pod uvjetom da se nakon završetka školovanja vrate u Istru. Točno je opažanje talijanskog povjesničara Pietra Zovatta da “nije bilo hrvatskog svećenika, obrazovanog čovjeka ili intelektualca u Istri a da ga na bilo koji način nije pomogao biskup Dobrila”.²³

22 Milanović, *Hrvatski narodni preporod*, nav. dj., str. 226-227.

23 Pietro Zovatto, “Le classe dirigenti ecclesiastica a Trieste: i vescovi (da B. Legat ad A. Santin)”, *Ricerche storico-religiose su Trieste*, br. 13, Trst 1984., str. 6-7.

I Dobrilin i Didakov rad na socijalnom polju bili su u funkciji brige i podizanja materijalnog položaja sunarodnjaka, često pritisnutih gladnim godinama. Za taj svoj rad nalazili su nadahnuće u biblijskim riječima Božjeg zauzimanja za siromahe i obespravljene, za ponižene i gurnute na rub društva. Duboko, egzistencijalno su proživljavali Kristovu poruku: “Zaista, kažem vam, što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni ste učinili” (Mt, 25, 40).

Dobrila je kao župnik u Trstu, u vrijeme gladi u Istri 1852. i 1853., organizirao prikupljanje i slanje pomoći ugroženom stanovništvu. Kad je imenovan biskupom, nije se mogao izravno baviti prikupljanjem pomoći za svoj siromašni kmetski stalež, ali je zato poticao svoje svećenike “da sa žarom pozovu vjernike na darove velikodušnosti” i da skupljene milodare pošalju biskupiji, koja će onda to proslijediti najpotrebnijima.²⁴ Tako je nakon tuče u župama Baderna i Sveti Lovreč, u lipnju 1861. i u Baški na otoku Krku u kolovozu 1870. te potresa u Voloskom u ožujku 1870., kao biskup brzo reagirao. Dekanatskim uredima poslao je pozive u kojima je pokušao prikazati dramatičnost situacije, na rubu gladi. Upozorio je župnike od kolike je važnosti njihovo neposredno uključivanje u prikupljanje pomoći za nastradale.²⁵ U vrijeme gladi u Istri, 1879., tada kao tršćansko-koparski biskup, osnovao je i Odbor za sakupljanje pomoći. Izabran je za predsjednika Odbora – računalo se na autoritet i povjerenje koje je uživao kod običnog puka. I zaista, na Dobrilin poziv za pomoć u Istri i izvan Istre, odazvali su se mnogi. Neki su ipak svoju pomoć radije dostavljali Dobrili osobno, da je on raspodjeli kako zna, nego Odboru za prikupljanje pomoći.²⁶

Na 123. sjednici Carevinskog vijeća u Beču, 26. svibnja 1862., želeći senzibilizirati članove Vijeća za izglasavanje tražene pomoći od 25.000 forinti, istaknuo je: “Radi kratkoće suzdržavam se od daljih opisa našeg bijednog stanja: bit će dovoljno ako ukratko navedem da se u mnogim predjelima jedva može naći tu i tamo koja seoska kuća na čijem se ognjištu kuha topla hrana, da u Istri ima seoskih općina u kojima veći dio stanovništva za vrijeme oskudice

---

24 Župni arhiv pulske Katedrale, Dekanatski spisi 3, 17, Circolare all' Ufficio Decanale di Pola, Parenzo 12. maggio 1870.

25 *Isto*, Circolare all' Ufficio Decanale di Pola, Parenzo 12. Ottobre 1861; 1. Settembre 1870.

26 Rubetić, *nav. dj.*, str. 75-76.

tijekom cijele zime preživi od smrekovih i glogovih plodova, da ima seoskih zajednica u kojima polovica stanovništva troši slabo hranjive obroke, bez soli ili solju namijenjenoj stoci”.²⁷

Fra Didakovo socijalno zauzimanje imalo je takve dimenzije da nije slučajno nazvan “hercegovačkim Mojsijem”. Kao što je Jahve čuo jecaje naroda svoga u egipatskom ropstvu i poslao mu Mojsija da ga spasi iz tog ropstva i ruku faraona, nešto slično dogodilo se mnogo kasnije i na jednom drugom prostoru. Bog se smilovao hercegovačkom puku, čuo je njegove vapaje i vidio njegovu bijedu te mu poslao fratra fra Didaka da vida njegove rane, da ga tješi i podiže, a kada nije bilo druge, krenuo je s njim u egzodus u ravnu Slavoniju.

Teško je i u osnovnim crtama prikazati što je sve “hercegovački Mojsije” činio za spašavanje hercegovačke sirotinje. U svim njegovim nastupima – da nabrojimo samo neke: Memorandum austro-ugarskom ministru Burianu, Spomenice poglavaru Zemaljske vlade, Sarkotiću, odlazak kod cara – zrcali se izgaranje bez zadržske, nastojanje da što uvjerljivije dočara dramatičnost situacije kako bi dobio nekakvu pomoć i olakšao težak položaj svojih sunarodnjaka.

Za razliku od Dobrile, čije se socijalne akcije provode u okviru karitativno-paternalističkog djelovanja Crkve na socijalnom planu, za koje je karakteristično promatranje socijalnog pitanja kao moralnog pitanja i pozivi na savjest i kršćansku ljubav, Didak je živio u vremenu kad Crkva, uvidjevši važnost socijalnog pitanja, ulazi u borbu za njegovo rješavanje, predlažući niz konkretnih mjera, što se najbolje vidjelo u enciklici “Rerum novarum”.²⁸ Fra Didak poticaj za svoj rad nalazi u općecrkvenoj socijalnoj orijentaciji, ali još više u teškoj materijalno-socijalnoj situaciji hercegovačkog puka. Njegovoj naravi bilo je blisko shvaćanje da nema velike koristi od jasnih načelnih stavova i moraliziranja o socijalnoj bijedi, smatrao je vrednijim jedan čin ljubavi i pomoći nego učena razglabanja o tim pitanjima.

Nije se libio ustati protiv “grijeha struktura”, o čemu jasno svjedoči Memorandum ili Spomenica iz 1909., upućena austro-ugarskom upravitelju BiH, Burianu, Kallayevu nasljedniku na tom mjestu. Posebno je dojmljiv onaj dio Memoranduma u kojem progovara o nepravdama prema uzgajivačima duhana. Ta nepravda je toliko očigledna

27 *Isto*, str. 208.

28 *Sto godina katoličkog socijalnog nauka* (uredio: Marijan Valković) Zagreb 1991., str. 8-30.

da Didak strahuje kako bi u bezizlaznoj situaciji narod mogao pribjeći i nezakonitim sredstvima. Zanimljivo je da Didak ne daje ocjenu o opravdanosti tih sredstava. Za Hercegovca je duhansko pitanje “životno pitanje, pitanje hljeba, pitanje njegova opstanka. Duhan je njegov prvi i glavni proizvod jedina njegova zarada (...)”. Donosi trinaest prijedloga i zahtjeva koje bi vlada trebala poduzeti, a od čega bi korist imali ne samo “sadioci” duhana nego i država. Na prvom je mjestu prijedlog za povećanje otkupne cijene duhana od 1 na 2 krune, potom slijedi zahtjev da ocjenjivače duhana izaberu sami uzgajivači, jer se ovako događa da “slobodni” procjenjivači istu vrstu duhana stavljaju u dvije tri različite kategorije.²⁹

O dubokom emocionalnom proživljavanju tragedije “sadilaca duhana” zorno svjedoče sljedeće riječi iz Memoranduma:

“Mi plaćemo i kukamo nad ovom nepravdom, gospodine ministre, do neba se čuje, ali nas vi ne čujete, ili možda ne hajete za nas. Je li pravo, preuzvišeni gospodine ministre, da mi sadioci duhana, koji smo tek dvadeseti dio bosanskohercegovačkog pučanstva, doprinosimo u samom porezu i duhanu više nego jednu desetinu čitavog državnog prihoda? Je li pravo da mi na taj način radimo pred državu poput robova, a da za to ne dobijemo ni najprostijeg crnog kruha? Bi li ikoja neprijateljska država tako svoga neprijatelja da ne rečemo državljana izrabljivala i u propast rivala? Kakvu volju mi možemo imati za rad, kad se ni trunka ne možemo veseliti svomu trudu i znoju? Reći će se, gospodine ministre, da nitko nije prisiljen baviti se sadnjom duhana. Na ovo odgovaramo: Hercegovcu je ili mrijet ili seliti se ili duhan saditi, drugo nam ne preostaje zbog suše, pomanjkanja svake druge zarade i prenapučenosti ovog kršnog kraja, od kojeg niti jedna četvrtina nije prikladna za obrađivanje”.³⁰

Iz svake riječi izbija biblijski bijes protiv nepravde koja vapi za pravdom pred licem Božjim. Pa iako je u narodu znao prevladati osjećaj nemoći, izražen u onoj pomalo rezignirajućoj izreci: “Nebo visoko, zemlja tvrda”, Didak je znao da Bog nije daleko od svojih siromaha, pouzdavao se u Njega dok je obijao pragove ovozemaljskih moćnika, tražeći pomoć za svoje osiromašene i obespravljene sunarodnjake. Vlasti je želio ukazati da ni njoj nije u interesu uništiti uzgajivače duhana, jer ako njih ne bude, manji

29 “Memorandum fra Didaka Buntića austro-ugarskom ministru Burianu”, Široki Brijeg, 20. studenog 1909. (dalje: “Memorandum”), u: *Fra Didak Buntić, Spomenica, nav. dj.*, str. 108-109.

30 *Isto*, str. 108.

će biti i prihodi državnog poreza. Užasavao se pomisli da bi hladno-činovnička logika mogla odgovoriti kako nije određeno da se netko mora baviti sadnjom duhana! Znao je da bez duhana nema ni Hercegovaca, pa izlaz nije tražio u promjeni kulture, nego u smanjenju poreza na duhan i općenito drukčijem odnosu vlasti prema ovoj “hercegovačkoj” kulturi.³¹

Situacija u Hercegovini u vrijeme rata bila je još teža. U obraćanju barunu Sarkotiću, poglavaru zemaljske vlade u Sarajevu, na početku 1917. i sam fra Didak je na izmaku snaga. Potresnom molbom Sarkotiću da ako ne može pomoći gladnom hercegovačkom puku, neka mu pošalje par lađa i neka ga na tim lađama prepusti neizvjesnoj sudbini mora, jer i to će biti lakše nego gledati umiranje od gladi, želio mu je dočarati svu tragičnost situacije i potaknuti ga da učini nešto.³² A kad u Sarkotića nije naišao na razumijevanje, odlazi kod cara Karla u Beč. Poklanjajući caru sedam vrsta hercegovačkoga kruha: sjerak, kukuruzovinu s mekinjama, karišik, proso, šilj, bar i kljenovu koru, želio mu je na zoran način predočiti dramu koju je živjela Hercegovina u to vrijeme.³³

Na kraju, razočaran nebrigom zemaljskih moćnika, fra Didak je pokrenuo akciju preseljivanja izgladnjele hercegovačke djece, kojoj je prijetila sigurna smrt, u plodnu Slavoniju, Srijem, Bačku i Banat. Prema službenim podacima radilo se o 12.000 djece, a prema neslužbenima o više od 17.000. Samim ovim činom, a da ništa drugo nije učinio, sagradio si je “spomenik trajniji od mjedi”.³⁴

Osim “socijalnih akcija” prema državnoj i pokrajinskoj vlasti, značajna stavka u Dobrilinom i Didakovom gospodarsko-socijalnom “programu” bio je rad na terenu, u smislu prosvjeđivanja seljaka i pružanja konkretne pomoći.

Tako je Dobrila na svom biskupskom imanju uzgajao djetelinu da bi sjeme djeteline mogao prodavati “slaven-skim” seljacima po nižim cijenama od onih u trgovinama. Svoje posjede uređio je kao uzor-imanja, želeći na taj način potaknuti okolne seljake da i oni s više brige prionu obradi svojih imanja.³⁵ Za pastoralnih pohoda, prigodom susreta sa seljacima, zanima se ne samo za njihov moralni život

31 *Isto*, str. 109-110.

32 Buntićevo pismo poglavaru zemlje Sarkotiću o zapostavljanju vojnika i patnjama naroda u Hercegovini. Prema: *Fra Didak Buntić, Spomenica, nav. dj.*, str. 116.

33 Ivo Bagarić, “Spasitelj sirotinje”, u: *Isto*, str. 86.

34 Nikić, *Političko-pastoralno, nav. dj.*, str. 39.

35 Carlo de Franceschi, *Memorie autobiografiche*, Trst 1926., str. 194.

nego i kako obrađuju zemlju, uzgajaju li stoku i sade li vinograde. Znao je kupiti sumpor i dijeliti ga seljacima da zaštite vinovu lozu od raznih bolesti.³⁶ Društvu sv. Jeronima u Zagrebu poslao je 20 dukata kao nagradu autoru koji napiše knjigu o ratarstvu. Tom prigodom obećao je i 10 napoleandora za svaku knjigu iz neke grane gospodarstva.³⁷

Fra Didak je, pak, za svojih čestih obilazaka hercegovačkih sela zorno seljacima tumačio sadnju voćaka ili navrtanje (kalemljenje) divljih voćaka. Evo kako jedan svjedok opisuje Didakov rad na kalemljenju: “U proljeće 1907. javila nam je naša dječija pošta da je u susjeda Mije (u Kočerin, op. aut.) došao neki fratar s nekim momčićem i da taj fratar navrće (kalemi) divlje kruške, jabuke, rašeljke, glogove, pa i drače i da će na njima biti pitomih krušaka, jabuka, trešanja (...) Mi iza zida nismo mogli dobro čuti što tamo govore, ali smo dobro vidjeli kako onaj momak prepilava ogranak na Mijinoj rašeljci. Kad je prepilio, fratar je dao jednom našem momku pilu da prepila druga dva. Fratar je zatim izvadio iz neke torbe nekoliko grančica, nešto rezaao oko njih, dvije stavio na otpilani ogranak i zavezao nekim bijelim koncem (likom). Dok je to radio, nešto je ljudima govorio (...).”³⁸

Mjesni odbor HNZ-a u Širokom Brijegu bio je pokretač brojnih akcija na gospodarskom planu. U svima je prepoznatljiv Didakov “rukopis”. Između ostalog, animirao je seljake da sade kadulje, maslina, vrba za pravljenje košara, pod “moraš” tražio je da se sadi bostan. Veliku pozornost pridavao je i pošumljivanju krša, uvjeren da bi ono dovelo i do promjene klimatskih prilika. Nastojanja oko podizanja pčelarstva pratilo je podizanje voćnjaka i dijeljenje sadnica.³⁹

Nacionalno-politički rad

Imenovanje Hrvata Jurja Dobrile za porečko-pulskog biskupa 1857. imalo je u ondašnjim okolnostima iznimno nacionalno-psihološko značenje. Sam Dobrila svoje imenovanje doživljava kao dar Neba i carske naklonosti njemu osobno, ali još više siromašnom hrvatskom puku iz kojeg

36 Ante Kalac, “Ljubav biskupa Dobrile prema istarskom seljaku”, u: *Biskup dr. Juraj Dobrila, Spomen – knjiga, stogodišnjica njegova rođenja* (gl. ur. Ante Kalac), Pazin 1912., str. 114-115.

37 Rubetić, *nav. dj.*, str. 39.

38 Vojislav Mikulić, “Uspomene na fra Didaka”, u: *Fra Didak Buntić, Spomenica, nav. dj.*, str. 168-169.

39 Dani fra Didaka Buntića, <http://www.didak.net/misli.asp>

je potekao.⁴⁰ U osjetljivom trenutku za istarske Hrvate, kad njihovu nacionalnu emancipaciju svim silama pokušava onemogućiti talijanski nacionalni pokret, Dobrila je, vođen biblijskim načelom pravde i pravednosti, ustao u obranu te emancipacije. Cjelokupni Dobrilin rad, od pastoralno-vjerskog do kulturno-prosvjetnog i nacionalno-političkog, bio je usmjeren na podizanje dostojanstva i ponosa te očuvanje nacionalnog i vjerskog identiteta onog svijeta iz kojeg je potekao, koji je nosio duboko u sebi, ne zaboravljajući ga ni onda kad se kretao palačama carskog Beča ili odajama papinskog Rima.

Kao virilni član Istarskog sabora aktivno je sudjelovao u njegovu radu od 1863. do 1868. U glasovitom govoru na V. sjednici Istarskog sabora, 13 siječnja 1863., na kojem se, nakon prijedloga mošćeničkog župnika Matije Jurinca, da se saborska izvješća tiskaju i na “slavenskom jeziku” jer to traži osjećaj pravde i pravednosti, razvila se dosta živa rasprava o Jurinčevu prijedlogu. Po završetku rasprave predsjednik Sabora stavio je na glasovanje prijedlog mošćeničkog župnika. Kad se vidjelo da su za prijedlog glasovali samo porečko-pulski biskup Juraj Dobrila, krčki Ivan Vitezić i sam Jurinac, a protiv su bila 14-orica zastupnika, Dobrila je u širem obrazlaganju opravdanosti Jurinčeva prijedloga spomenuo kako mu kao pastiru Talijana i Slavena nitko ne može prigovoriti da je nešto našao učinio talijanskom elementu. Prirodno opravdanim smatrao je da mora brinuti i o interesima Slavena.⁴¹

Da bi potkrijepio opravdanost Jurinčeva prijedloga, navodi kako je u multinacionalnim sredinama Carstava riješeno pitanje jezika pokrajinskih sabora. Svugdje se ti zapisnici vode na jezicima naroda koji žive u tim pokrajinama. Kao najilustrativniji primjer navodi Troppau u Šleziji, gdje žive Nijemci, Česi i Poljaci. Nastojanjima Nijemaca da se zapisnici pokrajinskog Sabora vode samo na njemačkom jeziku odlučno se suprotstavio pokrajinski namjesnik – njegov prijedlog da se zapisnici tiskaju na sva tri jezika prihvaćen je velikom većinom. Slično je i u Gorici, gdje žive Talijani, Nijemci i Slovenci.⁴²

Svoje zalaganje za vođenje zapisnika Istarskog sabora ne samo na talijanskom nego i na slavenskom jeziku završava toliko citiranim, antologijskim riječima: “Zar da mi pružimo drukčiji primjer tolike nepravde?! Neka promisli

40 BAP, Nastupna poslanica biskupa Dobrile na hrvatskom jeziku, U Poreču, 16. svibnja 1858.

41 *Biskup Juraj Dobrila zastupnik naroda Istre*, (gl. ur. Ilija Jakovljević), Pazin 2008., str. 34-35.

42 *Isto*, str. 35.

ovaj skup da proživljavamo teška vremena i da je grehota sijati razdor. Slavenski narod spava, ali tko spava nije mrtav. Ako spava može se probuditi, i probudivši se, moga bi se možda probuditi na neugodan način za talijanski elemenat. Zato molim da budemo pravedni i da prihvatimo dopunu Jurinca”.⁴³ Dobrilin vapaj ostao je uzaludan, a riječi o buđenju Slavena koje bi za Talijane moglo biti neugodno, obistinile su se nakon kapitulacije Italije 1943.

I dok je Kallay “kalaiso” po Bosni, fra Didak je započinjao svoj profesorski rad u širokobriješkoj gimnaziji. Izbliža je promatrao kako državne strukture nastoje preko crkvene hijerarhije (na čelu s biskupom Stadlerom) i svjetovnog svećenstva provoditi svoju politiku. Franjevci su, zato što nisu izravno ovisili o vladi, bili slobodniji u svom kritičkom otklonu od vlasti i njezinih mjera. Osim toga iz njihove tradicionalne povezanosti s pukom proizlazilo je i shvaćanje kako nikakva politika, poredak ili ideologija ne mogu biti iznad interesa naroda. Za njih je dobro i spas, ne samo vječni nego i ovaj konkretni, ovozemaljski, bio najveći zakon. Vođa svih akcija u Hercegovini a protiv Kallayevih nastojanja da zatre hrvatsko ime bio je mostarski biskup, fra Paškal Buconjić, i njegov tajnik, fra Ambroz Miletić. Pod njihovim utjecajem razvijao je svoje nacionalno-političke koncepcije fra Didak Buntić.⁴⁴

Nakon aneksije u Beč je otišla poklonstvena delegacija na čelu s predsjednikom Hrvatske nacionalne zajednice, dr. Mandićem. Tom prigodom Mandić je izrazio odanost i zahvalnost caru zbog izvršene aneksije. U osvrtu na Mandićevu izjavu u austrijskim novinama *Agramer Tagblatt* Didak je bio jasan: u Hercegovini nitko ne priznaje bosansku vladu niti će prihvatiti da njegova domovina bude pod Austrijom ili Mađarskom.⁴⁵

U političkom dijelu Spomenice Didak se zahvaljuje Burianu na radu oko ustava, donošenje kojeg će, vjeruje, značiti kraj apsolutističkog režima, glavnog krivca za kulturni, gospodarski i svaki drugi nazadak hrvatskog puka u Hercegovini. Osjećao je da ustavna rješenja treba doraditi kako bi ustav “što više odgovarao našim teškim prilikama i potrebama”. U tom smislu predlagao je i tražio: 1. aktivno pravo glasa za sve državljane BiH, a ako bi se to pravo ostvarivalo kroz izborne kurije, da to onda bude tajno i izravno glasovanje, 2. radi posebnih zasluga franjevaca u Hercegovini “(...) koli za naš narod toli za monarhiju te

43 *Isto*, str. 36.

44 Nikić, *Fra Didak Buntić, hrvatski i crkveni velikan*, Mostar 2004., str. 555.

45 *Agramer Tagblatt*, br. 267, 20. XI. 1908., str. 5. Prema: Nikić, *Isto*.

zbog velikog upliva u cijelom katoličkom pučanstvu Bosne i Hercegovine (...)” virilnim članovima sabora treba pridružiti i provincijala hercegovačkih franjevaca, 3. fratrima-svećenicima i učiteljima na izborima za zemaljsko zastupstvo i okružna zastupstva ne oduzimati pasivno pravo glasa, kao što je to učinjeno na općinskim izborima. To tim više što hercegovački Hrvati osim učitelja i fratara nemaju drugih obrazovanih ljudi.⁴⁶

Iz ovog dijela Spomenice zrači Didakova politička zrelost. Znao je, naime, da će se mnoga pitanja rješavati od općinskih, preko okružnih do zemaljskih tijela, pa je nastojao da u ta tijela budu izabrani obrazovani ljudi koji poznaju problematiku političkih igara i koji su spremni založiti se za interese svoga naroda. Na tom tragu je i prijedlog da se virilnim članovima bosansko-hercegovačkog sabora u Sarajevu pridruži i provincijal hercegovačke provincije, odnosno da franjevci kao jedini intelektualni sloj među hercegovačkim Hrvatima dobiju i pasivno pravo glasa. Iz današnje perspektive izgleda u najmanju ruku čudno da bi se fratrima uskratilo pasivno pravo glasa. No, ako imamo na umu kako su ozbiljne inicijative išle u tom smjeru, možemo razumjeti spomenuti Didakov zahtjev. Zahvaljujući brojnim inicijativama, među kojima je prepoznatljiva i Didakova, odustalo se od namjere da se fratrima uskrati pasivno pravo te da se franjevačke provincijale eliminira iz kruga virilnih članova sabora.⁴⁷

Bio je jedan od istaknutih članova Hrvatske narodne zajednice (HNZ), političke i kulturne organizacije bosansko-hercegovačkih Hrvata, čijim je članom bio Ivo Pilar. Pilar, do tada bliski suradnik novog nadbiskupa Stadlera, napustio je Stadlera zamjerajući mu klerikalnu uskogrudnost, sektašku zatvorenost prema svima osim prema pripadnicima katoličke vjere te nepriznavanje socijalnog pitanja kao prevažnog pitanja tadašnje bosansko-hercegovačke stvarnosti. Politički koncept HNZ-a, koji su listom podržali franjevci, bio je otvoreniji prema pripadnicima drugih vjera i nacija; smatrao je, naime, mogućim suradnju s pripadnicima drugih naroda. Također, u tom konceptu nije bilo mjesta za poistovjećivanje hrvatstva i katolištva. Pod utjecajem franjevačke pragmatike i povijesnog iskustva, HNZ nije, slikovito kazano, rušila nego gradila mostove prema onom drugom, ideološki ili nacionalno različitom. O prihvatljivosti političkog programa HNZ-a za hrvatski katolički puk govori podatak da je ona na izborima za bo-

46 *Isto*, str. 556; “Memorandum” u: *Fra Didak, Spomenica, nav. dj.*, str. 107.

47 Bariša Smoljan, “Fra Didak Buntić”, u: *Isto*, str. 150.

sansko-hercegovački sabor dobila 11 od 16 hrvatskih (katoličkih) mandata.⁴⁸

Sam fra Didak i prije formalnog razlaza sa Stadlerom koncept “Hrvati i katolici” naziva “starom grdnom ranom”. “Naše je (franjevačko, op. aut.) naprotiv čvrsto i nepomično stajalište da se nikad i nigdje na narodnosnim, gospodarskim, društvenim i političkim pitanjima ne dijelimo po vjeri”.⁴⁹ Dokaz je to, uvjetno kazano, liberalne otvorenosti franjevaca, nasuprot konzervativnoj, “klerikalnoj” isključivosti Stadlera i njegova kruga. Iz navedenih razloga franjevački politički model prihvaća bosansko-hercegovačka inteligencija, smatrajući ga dovoljno otvorenim za nacionalnu mobilizaciju još uvijek nedovoljno diferenciranog hrvatskog društva u BiH.⁵⁰

Onima kojima bi moglo zasmetati liberalno stajalište franjevaca o odvajanju vjere od nacije, odgovara kako “to činimo ne samo u interesu naše narodnosti, nego i u interesu same vjere dakle toli hrvatstva toli katoličanstva, jer nam je vjera previše sveta i uzvišena a da se njom služimo u koje kakove vremenite svrhe. Držimo je darom Božjim koji nas rasvjetljuje, oplemenjuje i vodi u Kraljevstvo nebesko, a ne Hrvatska, zato je tu narodnost. Niti ćemo ikada dopustiti da se vjersko obilježje udara na hrvatstvo kao što to čine pravoslavni i većim dijelom muslimani”.⁵¹

Unatoč postignutom sporazumu o suradnji između Muslimana i Srba, fra Didaku se – predviđajući neodrživost te suradnje zbog agrarnog pitanja – prihvatljivijom za ostvarenje hrvatskih interesa – sjedinjenja BiH s Hrvatskom – činila suradnja sa Srbima nego s muslimanima, jer neki srpski političari jasno kažu da bi radije došli pod Hrvatsku nego pod Mađarsku ili Austriju, ako već ne mogu ostvariti sjedinjenje BiH sa Srbijom. Muslimani su, smatrao je Didak, poslušno oruđe u rukama vladajuće politike, jučer osmanske, danas mađarske. Istina je da sjedinjenje BiH s Hrvatskom neće biti plod političkih nastojanja unutar zemlje, nego plod “potreba i interesa monarhije”; ipak, Hrvati moraju pokazati zrelost kad do toga dođe, piše Isi Kršnjavom.⁵²

I u kasnijim pismima Kršnjavom Didak pomno analizira političku situaciju i razmatra što bi bilo najbolje za

48 Grijak, *nav. dj.*, str. 462.

49 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom, Široki Brijeg, 10. VI. 1909. Prema: Nikić, *Fra Didak Buntić, hrvatski i crkveni velikan, nav. dj.*, str. 212.

50 Šidak i dr., *nav. dj.*, str. 194.

51 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 10. lipnja 1909. Prema: Nikić, *Fra Didak Buntić, hrvatski i crkveni velikan, nav. dj.*, str. 212-213.

52 *Isto.*

hrvatske interese u BiH. Za razliku od spomenutog pisma od 10. lipnja 1909., u kojem preferira suradnju sa Srbima, u onom pisanom dva mjeseca kasnije (7. kolovoza) ističe suradnju s muslimanima kao najpovoljnije rješenje za Hrvate, ali i za muslimane. U tom su smjeru obavljani razgovori s uglednim članom MNO-a Alibegom Firdusom. U slučaju povoljnog okončanja pregovora muslimani bi se međusobno izmirili i “našom strankom stopili”, pa bi ono što je izgledalo imaginarno postalo realno: Hrvati bi u pregovore sa Srbima krenuli ne kao manjina nego sada kao većina. U svemu tome cilj nije neka politička spekulacija, nego interes naroda, jer “Narod nam je sve. On nam je i kob i tor i uzglavnica i podvornica. Ako bi njega izdao, izdao bi sebe”.⁵³ U pismu iz rujna iste, 1909., godine uvjераva Kršnjavog da HNZ ostaje na načelima Starčevićeve politike kao one koja jedina nudi ispravno rješenje glede BiH. Vjeruje da će taj program ujediniti podijeljene hrvatske političke snage te da će ujedinjenje hrvatskih zemalja proslaviti u širokobriješkoj bazilici po završetku njezine gradnje. Tu nadu na simboličan način u širokobriješkoj crkvi izražava i sedam kapela sa sedam oltara – znak sedam hrvatskih pokrajina. Žalosti ga razjedinjenost na političkoj sceni u banskoj Hrvatskoj, kao i sklonost popuštanju i nagodbenjaštvu. Jedini izlaz vidi u stvaranju pravaškog bloka koji bi okupio razne hrvatske političke opcije i koji bi kao takav moga biti potpora i Hrvatima BiH.⁵⁴

Kao odmjeren i umjeren u svojim političkim nastupima i procjenama, nije bio “prijatelj buke, javnosti i bubnjanja, jer često poletni i radoznali novinari više naškode nego koriste dobroj svrsi”. Zamjera Kršnjavom zato što je u *Hrvatskom pravu* objavio članak pod naslovom “Iz Hercegovine”, u kojem se o hrvatsko-muslimanskoj suradnji govori kao o gotovoj stvari. Stvar je, ističe Buntić, tek u počecima, iako ostavlja veliku nadu u njezinu realizaciju.⁵⁵ Ovaj oprez glede suradnje s muslimanima proizlazio je iz uvjerenja da se ipak radi o prevrtljivom elementu, spremnom čas na suradnju sa Srbima, čas opet s Hrvatima, ovisno o tome tko im u danom trenutku više ponudi. Zato Didak i dalje ne isključuje mogućnost suradnje sa Srbima. “(...) Kod pravoslavnih se opaža sklonost kolioperacije s nama u ovo zadnje doba jer i oni uviđaju da s muslima-

53 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 7. kolovoza 1909. Prema: *Isto*, str. 216-217.

54 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 2. rujna 1909. Prema: *Isto*, str. 218.

55 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 2. rujna 1909. Prema: *Isto*, str. 220.

nima neće moći. Interesi su po sriedi i oni su im oprečni. Muslimani pak misle da će oni u svojoj neutralnosti plivat iznad dvije stranke i prema prilikama balansirati, a pri tome najviše računaju na nemogućnost sloge među nama i pravoslavnima”. Fra Didak izražava spremnost koaliranja s bilo kime, pa i sa samim vragom samo da u saboru dobije većinu. U protivnom, razmatra mogućnost da se i hrvatska strana pridruži zagovarateljima autonomnog položaja BiH.⁵⁶

Iz dopisivanja s Kršnjavim izbija Didakova zaokupljenost političkom problematikom. Toga se ne može osloboditi ni onda kad izrijekom kaže da o politici neće ništa pisati. Zadovoljan je da su se obistinila njegova predviđanja kako će muslimani napustiti savezništvo sa Srbima i prihvatiti suradnju s HNZ-om. Smatra da je u hrvatskim rukama najjača karta agrarno pitanje. Zato je na vijeću HNZ-a uspio, unatoč protivljenju bosanskih predstavnika, proglasiti agrarno pitanje “jednostavno dotičnim pitanjem kojim su se naši zastupnici mogli poslužiti i doći u susret bilo sa Srbima bilo Muslimanima koji samo više koncesija učine u državu pravnim pitanjem”.⁵⁷

U nastojanjima oko političke sloge među dvjema hrvatskim političkim organizacijama, HNZ-u i HKU-u, nakon propasti hrvatsko-muslimanskog savezništva i produblivanja hrvatsko-srpskih sporova – a što će dovesti do fuzije ovih dviju organizacija u lipnju 1912., bio je prepoznatljivo aktivan. Krajem studenog 1911. piše Kršnjavom: “Niesam znao da će Vas tako veseliti sloga naša. Da, danas su druge prilike nego prije tri godine. Budite uvjereni, presvijetli gospodine, da se mi danas ne bi nipošto priključili jednoj pravaškoj frakciji pa ma kakva ona rodoljubna bila, ali hvala Bogu da su se sve složile u toj slogi eto drage volje i mi pristupamo (...).”⁵⁸ No, da stvari oko stvaranja jedinstvene hrvatske političke organizacije u BiH nisu išle tako jednostavno, govori i Didakovo pismo Kršnjavom na početku 1912., u kojem sumnja da će doći do fuzije s HKU-om, jer oni traže jednostavno raspuštanje HNZ-a i osnivanje nove političke organizacije.⁵⁹

56 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 5. rujna 1909. Prema: *Isto*, str. 223.

57 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 7. veljače 1911. Prema: *Isto*, str. 225.

58 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od od 28. studenog 1911. Prema: *Isto*, str. 228-229. Mislio je na svepravašku organizaciju za sve hrvatske zemlje i BiH, koja će biti stvorena u listopadu 1912. Usp: Grijak, *nav.dj.*, str. 493.

59 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 9. siječnja 1912. Prema: Nikić, *Fra Didak Buntić hrvatski i crkveni...*, *nav. dj.*, str. 236.

Kao posljedica sve prisutnije svijesti kako se hrvatsko nacionalno pitanje ne može riješiti unutar dvojne Monarhije, ali i utjecaja uspjeha srpske i crnogorske vojske u balkanskim ratovima, ideja o stvaranju zajedničke južnoslavenske države, i to izvan okvira Monarhije, postaje sve prisutnija u hrvatskim političkim krugovima. Toj ideji priklanja se i fra Didak. Već krajem 1912. govori o ujedinjenju svih jugoslavenskih zemalja. Istina, ne spominje okvir tog ujedinjenja – unutar ili izvan Monarhije.⁶⁰ Bez obzira na to kako će se izvršiti to ujedinjenje, njegova politička misao vodilja bilo je sjedinjenje BiH s Hrvatskom. U tom kontekstu može se razumjeti i njegova javno izrečena misao kako će poslije rata u BiH priznati samo vlast Hrvatskog sabora i bana. Na ove riječi negiranja prava Austro-Ugarske na BiH reagirao je grof Tisza tajnim nalogom da se Didaka deportira u Arad.⁶¹

Ne žaleći puno za propašću stare Austro-Ugarske, kao član Odbora Narodnog vijeća u Mostaru, pozdravio je ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu državu – Kraljevstvo Srba Hrvata i Slovenaca.⁶² Fra Didak je pripadao onom krugu crkvenih ljudi koji su pod utjecajem jugoslavenskog odbora i njegovog čelnika A. Trumbića smatrali da će se hrvatski nacionalni interesi najbolje moći artikulirati u okviru zajedničke jugoslavenske države. Od samih se početaka rada na stvaranju zajedničke države hrvatski pomalo romantičan koncept sudarao s velikosrpskim konceptom, za koji je jugoslavenska država samo, u danom trenutku, najprikladniji okvir za ostvarenje Garašaninova programa Velike Srbije. Zato će namjesto zadovoljstva pomiješanog s oduševljenjem i euforijom zbog propasti crno-žute Monarhije i stvaranja nove južnoslavenske države ubrzo, pred neskrivenim izrazima velikosrpskog programa i progona svih koji se protive tom programu, prevladati razočaranje i osjećaj kako je hrvatska politika još jednom otišla u pogrešnom smjeru.

U novoj državi, tada na dužnosti provincijala, fra Didak se aktivno uključuje u politička zbivanja, ali ne zbog osobnih ambicija, nego zato što je vjerovao da i na taj način može doprinijeti dobru svog hercegovačkog, hrvatskog svijeta, čije je dobro, i vremenito i vječno, za njega bilo vrhovni zakon i jedina politička opcija. Iz poslušnosti prema episkopatu, koji je preporučio Pučku stranku, a pre-

60 Pismo fra Didaka Buntića Izidoru Kršnjavom od 3. rujna 1912. Prema: *Isto*, str. 240.

61 *Isto*, str. 557.

62 *Isto*, str. 562.

poručio ju je i njegov prethodnik, Didak je smatrao da svoje osobne političke poglede i neslaganja treba zatomi- ti, te u ime mira u kući (Provinciji) i općih probitaka ne isticati osobne političke poglede i neslaganja. U nastupnoj poslanici nakon izbora za provincijala piše kako vjernik u opredjeljenju za političke stranke mora voditi računa o tome koliko te stranke poštuju kršćanska načela. Pa iako dvije stranke, Pučka stranka i Težačka stranka, poštuju ta načela, fra Didak ipak subraći preporuča Pučku stranku, i to zato "(...) jer je općenita, jer je od crkvene vlasti i od našeg predšasnika pismeno preporučena, jer je već raširena i bez sablazni, nemira i nepouzdanja naroda ne može se dokinuti, jer će se naš hercegovački puk ujediniti i da će se narodni zastupnici moći izabrati bez borbe i natjecanja. Budući da ove borbe potiču neprijateljstva, nesloge, mr- žnje, kvare dobre običaje (vladanje), narod kvare, niti bija- še kakve nade za mir i pomirenje, za kojim najviše težim, prisiljen sam nju preporučiti, premda sam u ruševinama Hrvatske Zajednice".⁶³

Iz navedenog se vidi kako je Didak u duši ostao star- čevićanac. Strano mu je bilo strančarenje, političko nadme- tanje i podmetanje. U istoj okružnici subraći spominje da Pučku stranku, ako im se sviđa, promiču, ali bez burnih agitacija, nego na miran i dostojanstven način. Samim žu- pnicima preporuča neka se ne upleću u političke razmirice među narodom te da se drže podalje od svjetovnih i poli- tičkih stvari.⁶⁴ Formalno gledano, moglo bi se provincijalu fra Didaku zamjeriti da se onog što je subraći preporučivao – držati se dalje od politike – sam nije pridržavao. Naime, 1920. na izborima za Ustavotvornu skupštinu bio je nositelj liste Pučke stranke. Međutim treba znati da je svoju kan- didaturu prihvatio teška srca, motiviran jedino borbom za opće dobro. Pa iako politički nije agitirao jer mu je to bilo strano, a nije imao ni vremena, ipak je pobijedio na izbo- rima za Konstituantu. Umjesto zadovoljstva zbog uspjeha, osjećao je razočaranje zbog toga što se izravno uključio u politička zbivanja. U okružnici braći iz 1921. priznaje kako se teško odreći političkog rada premda je "(...) to posao naj- manje doličan jednog redovnika i najnezahvalnije od svega što radimo... što manje politike za nas je najbolja politika. Zapamti si dobro, mladeži, što ću ti reći: u igri, u lovu, u politici nikad lovorike ubrat nećeš."⁶⁵

63 Nastupna okružnica fra Didaka Buntića kao provincijala, Mostar, 8. pro- sinca 1919. Prema: *Fra Didak Buntić, Spomenica, nav. dj.*, str. 125.

64 *Isto.*

65 Okružnica iz 1921. Prema: Rufin Šilić, "Fra Didak – provincijal (27. 5. 1919 – 3. 2. 1922.)". Prema: *Isto*, str. 100.

Sličnosti između biskupa Jurja Dobrile i fra Didaka Buntića prepoznatljive su na planu njihova izravnog uključivanja u politički život pokrajina u kojima su djelovali. Dobrila je bio aktivan u radu Istarskog sabora, kao njegov virilni član, i u radu Carevinskog vijeća kao izabrani član. Didak je bio jedan od istaknutijih članova HNZ-a, potom Pučke stranke, a pri kraju života sudjelovao je, kao zastupnik, u radu Narodne skupštine u Beogradu. I u jednog i u drugog prisutno je, s jedne strane, poštivanje multinacionalne stvarnosti njihovih sredina, iz čega će onda proizići priznavanje pripadnicima drugih naroda istih prava koja su tražili za svoj narod, a, s druge strane, otvorenost prema svim pripadnicima nacionalnoga korpusa, bez obzira na njihovu vjersko-svjetonazorsku orijentaciju.

Za obojicu je vjera, primljena u roditeljskom domu i jačana unutar župske zajednice, bila temeljem njihova cjelokupnog, pa i političkog, rada, u užem značenju ovog termina. Pri tome nisu bili nezdravi pobožnjaci kojima bi vjera služila za bijeg iz stvarnosti. Naprotiv, oslonjeni na evanđeosku poruku, čiji je upravo temelj ulazak Sina Božjeg, kao čovjeka, u ljudsku povijest, hrabro su ugazili u tu stvarnost da bi je ispravljali prema biblijskim načelima. Njihov gospodarsko-socijalni i kulturno-prosvjetni rad dio je pastoralnog zauzimanja za spasenje cjelovitog čovjeka, tj. i duše i tijela.

I dok se Dobrila 1868. povukao i nije više sudjelovao u radu Istarskog sabora, razočaran liberalnim napadima na Crkvu, niskom razinom rasprava te uvjeren kako bi njegova nazočnost u Saboru bila beskorisna, fra Didak je, iako uvjeren da politika nije dobra za redovnika, ostao u politici smatrajući je sredstvom u radu za narodne interese.

Iako je u obojice prisutno poštivanje zakona i institucija Habsburške, odnosno Austro-Ugarske Monarhije, fra Didak je kritičniji i skeptičniji prema tim institucijama, posebno onim na nižoj razini, zbog njihove birokratske inertnosti i bešćutnosti. Dobrila je u svojim javnim nastupima bio "sputan" činjenicom da je kao biskup istodobno i visokopozicionirani činovnik dvojne monarhije. Fra Didak, kao obični fratar, nije bio sputan utezima društvenog položaja, pa je u svom djelovanju bio izravniji i propulzivniji od Dobrile. Na kraju, Dobrila je, kao simpatizer Strossmayerove političke orijentacije zastupao "kulturno jugoslavenstvo", dok je Didak pripadao onim crkvenim ljudima koji su podržali program "političkog jugoslavenstva".

- BANAC, I. (1995.), *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb.
- BEUC, I. (1975.), *Istarske studije*, Zagreb.
- ĆORIĆ, D. (ur.) (1978.), *Fra Didak Buntić, Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece u Hercegovini*, Zagreb-Mostar.
- DE FRANCESCHI, C. (1926.), *Memorie autobiografiche*, Trst.
- GRIJAK, Z. (2001.), *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb.
- JAKOVLJEVIĆ, I. (gl. ur.) (2008.), *Biskup Juraj Dobrila zastupnik naroda Istre*, Pazin.
- KALAC, A. (1912.), Ljubav biskupa Dobrile prema istarskom seljaku, u: *Biskup dr. Juraj Dobrila, Spomenknjiga, stogodišnjica njegova rođenja* (A. Kalac, gl. ur.), Pazin.
- MALBAŠA, A. (1933.), *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska*, Sarajevo.
- MILANOVIĆ, B. (1991.), *Hrvatski narodni preporod u Istri, knjiga prva (1797.-1882.)*, 2. izdanje, Pazin.
- MILANOVIĆ, B. (1992.), *Istra u 20. stoljeću, 1. knjiga, pod Austrijom i Italijom*, Pazin.
- Naša sloga*, Trst 1879., 1882.
- NIKIĆ, A. (1986.), *Političko-pastoralno i prosvjetno-karitativno djelovanje hercegovačkih franjevaca od 1878. do 1918. godine*, Mostar.
- PERIĆ, I. (gl. ur.) (2007.), *Povijest Hrvata, treća knjiga, od 1918. do danas*, Zagreb.
- RUBETIĆ, C. (1912.), *Vjekopis biskupa Dobrile*, Zagreb.
- STRČIĆ, P. (1986.), *Prijelomna vremena Istre*, u: *Juraj Dobrila 1812.-1882: istarski preporoditelj*, Pazin.
- STULLI, B. (1984.), *Istarsko okružje 1825.-1860.*, Pazin-Rijeka.

ŠIDAK, J. i dr. (1968.), *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb.

VALKOVIĆ, M. (ur.) (1991.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb.

VUKŠIĆ, T. (1984.), *Međusobni odnosi katolika i pravoslavnih u Bosni i Hercegovini (1878.-1914.)*, Mostar.

ZOVATTO, P. (1984.), *Le classe dirigenti ecclesiastica a Trieste: i vescovi* (da B. Legat ad A. Santin), *Ricerche storico-religiose su Trieste*, br. 13., Trst.

Župni arhiv pulske Katedrale, Dekanatski spisi 3.